

ТЕХНОЛОГІЯ ПІДГОТОВКИ ТА СУПРОВОДУ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ВИПУСКНИКІВ ІЗ РАС

TECHNOLOGY OF TRAINING AND EMPLOYMENT SUPPORT FOR GRADUATES WITH ASD

На основі аналізу наукової літератури з проблеми соціальної та професійно-трудової інтеграції осіб із розладами аутистичного спектру (РАС) розроблено та представлено в статті технологію допоміжного (залученого) працевлаштування випускників із високофункціональним аутизмом. Зразки програм виробничої практики та формування професійної, особистісної та метапредметної компетентностей у випускників представлені з використанням спеціально розроблених кейсів підтримки та навчання алгоритмам майбутньої роботи. Акцентовано увагу на розвиток навичок виконання послідовних основних трудових операцій на основі планування, покрокового досягнення результату та контролю якості виконання за певним алгоритмом. Визначена мета організації навчання-стажування на підприємстві під час вивчення дисципліни та акцентовано увагу учня на самостійному виконанні завдань. Охарактеризована програма, яка побудована на основі модулів, що є єдиними для всіх професій працевлаштування. Окреслено шляхи впровадження методології допоміжного працевлаштування осіб із високофункціональним аутизмом на базі ЗВО I-IV рівнів. Опановуючи професійно-трудова компетенції за допомогою реальних кейсів, випускники мають змогу вийти на відкритий ринок праці підготовленими до запиту роботодавця. За планом програми передбачено, що наприкінці навчання випускники з РАС пройдуть стажування на підприємствах у супроводі наставників та асистентів викладачів. Програму створено таким чином, що після виходу на відкритий ринок випускники мають можливість приходити до своїх навчальних майстерень поспілкуватися з психологом / спеціальним психологом, педагогом-дефектологом, відвідати майстер-класи та просто відпочити з друзями для підтримки їхнього емоційного стану й виключення можливості невдач на виробництві через їх особливості психічного розвитку.

Ключові слова: соціалізація, особи з розладами аутистичного спектру (РАС), профе-

сійна адаптація, спілкування, працевлаштування, підтримка.

Based on the analysis of scientific literature on the problem of social and professional integration of persons with autism spectrum disorders (ASD), the technology of assisted (involved) employment of graduates with high-functioning autism was developed and presented in the article. Samples of industrial practice programs and the formation of professional, personal and meta-subject competences among graduates are presented with the use of specially developed support cases and training algorithms for future work. Emphasis is placed on the development of skills for performing successive basic labor operations based on planning, step-by-step achievement of the result and control of the quality of execution according to a certain algorithm. The purpose of the organization of training-internship at the enterprise during the study of the discipline is defined and the student's attention is focused on independent performance of tasks. Characterized program that is built on the basis of modules that are uniform for all employment professions. The ways of implementation of the methodology of assisted employment of persons with high-functioning autism on the basis of ZVO levels I-IV are outlined. By mastering professional and labor competencies with the help of real cases, graduates are able to enter the open labor market prepared for the employer's request. According to the program plan, it is provided that at the end of the studies, graduates with ASD will undergo internships at enterprises accompanied by mentors and teaching assistants. The program is created in such a way that after entering the open market, graduates have the opportunity to come to their training workshops to talk with a psychologist / special psychologist, a special education teacher, attend master classes and just relax with friends to support their emotional state and eliminate the possibility of failures at work due to their peculiarities of mental development.

Key words: socialization, persons with autism spectrum disorders (ASD), professional adaptation, communication, employment, support

УДК 159.922:37.015.3+376.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/63.2.47>

Утьосова О.І.,

к. пед. наук,
доцент кафедри фізичної терапії,
реабілітації, спеціальної та інклюзивної
освіти Державного вищого навчального
закладу «Ужгородський національний
університет»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Соціалізація людини складний і довгий процес, що включає безліч різних аспектів. Освоєння суспільних норм та цінностей вимагає залучення до культури соціального оточення, що згодом значно впливає на структуру особистості [1; 2].

Соціалізація осіб із розладами аутистичного спектру (РАС) має особливості. Люди з РАС традиційно розглядаються як одна з найбільш уразливих соціальних груп з погляду їхньої інтеграції у суспільство та особистісного розвитку [2; 3; 11]. Їх успішне входження у суспільство після закінчення навчання, адаптація до соціальних умов та вибір професійного шляху є важливим показником

добробуту кожного окремо та держави в цілому. Під соціалізацією у широкому сенсі розуміється процес становлення особистості. К.О. Островська розглядала цей процес з боку активного включення до соціального середовища, а також з боку процесу засвоєння індивідом накопиченого суспільством досвіду, відтворення загальноприйнятих практик поведінки у власній діяльності [11].

Повноцінне становлення людини як особистості на етапі закінчення освітньої установи передбачає її самостійне освоєння та набуття не лише соціального, а й професійного досвіду. Водночас соціальний та професійний досвід випускника з РАС – це сфера його особистісного та

діяльнісного розвитку, яка потребує постійної психолого-педагогічної уваги для того, щоб процес соціалізації, у тому числі й професійно-трудової, проходив успішніше [14]. Велика кількість випускників із РАС зазнають труднощів щодо адаптації в суспільстві та поповнюють лави безробітних. Саме тому потрібен пошук нових шляхів підготовки цієї соціальної групи до подальшого життя у суспільстві та професії [15].

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Соціалізація осіб зі своєрідністю інтелектуального розвитку розглядається у багатьох вітчизняних дослідженнях, зокрема соціалізацією таких дітей займалися О. В. Гаврилов, К.О. Островська, В.М. Синьов, Д.І. Шульженко та ін. займалися вивченням способів допомоги педагогам та батькам дітей із порушеннями інтелектуального розвитку, у тому числі з розладами аутистичного спектру [1; 2; 3; 6; 9; 11; 12].

Всі ці дослідження наголошували на створенні сприятливих умов для осіб з порушеннями інтелектуального розвитку, в яких вони зможуть комунікувати з іншими, обмінюватися досвідом і виявляти творчі здібності [5], розвивати побутові та соціальні навички, а також формувати самооцінку та життєві перспективи.

Але оскільки, здебільшого, всі ці дослідження спрямовані на вивчення дитинства та підліткового періоду, у них втрачено важливий перехід до дорослості, який включає й соціалізацію, й професійну самореалізацію. Професійна адаптація для осіб з інтелектуальними порушеннями та розладами аутистичного спектру є також невід'ємною частиною формування їх особистості та планування подальшого життєвого та професійного шляху.

Актуальність даного дослідження пов'язана з тим, що на сьогоднішній день процес формування трудових компетенцій та установок, включення осіб із РАС у професійно-трудова діяльність на відкритому ринку праці мало вивчений [7; 14; 15]. При цьому, також зазначається, що соціальні втрати держави через зростання кількості осіб з інвалідністю серед населення України та низьку їх зайнятість зумовлюють зниження трудового потенціалу країни загалом [7].

Мета статті: визначити взаємозв'язок процесу соціалізації й процесу трудової адаптації осіб із РАС та розробити й описати технології включеного (із супроводом) працевлаштування осіб із РАС (високофункціональним аутизмом) у контексті їхньої трудової адаптації та успішної інтеграції до соціуму.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для реалізації мети статті було проведено теоретико-аналітичне вивчення літератури, присвяченої тематиці професійно-трудова соціалізації осіб з інтелектуальними порушеннями та РАС, а також

аналіз існуючих досліджень на цю тему. Розроблено технологію включення осіб із РАС (високофункціональним аутизмом) до трудової діяльності методом працевлаштування, що супроводжується асистентом.

Соціалізація особистості – це процес входження кожного індивіда до соціальної структури, у результаті якого відбуваються зміни у самому суспільстві й у структурі кожної особистості [7]. Ці зміни зумовлені соціальною активністю кожного індивіда. У результаті процесу соціалізації людина засвоює норми та цінності, притаманні навколишньому суспільству, вчиться розрізняти унікальні риси кожної соціальної групи, засвоює та відтворює зразки поведінки, цінності та соціальні конструкти, звичні для оточуючих.

В.М. Синьов, який зробив величезний внесок у розвиток теорії соціалізації осіб з ООП, вважав, що неготовність таких дітей до інтеграції у суспільство пов'язана не з їх біологічним неблагополуччям, а з розривом між подібними дітьми з культурою та соціумом, які виступають як джерела розвитку [12].

Для успішного процесу інтеграції необхідне безпосереднє освоєння особами з ООП різних видів діяльності, зокрема: навчальної, предметно-практичної, творчої, а також спорту.

Безсумнівно, важливим етапом формування особистості є процес вироблення соціальних компетенцій, зокрема, навичок комунікації.

Наступним етапом соціалізації є професійно-трудова соціалізація особистості – «психологічно обґрунтований, педагогічно доцільно організований процес та результат взаємодії особистості з професійним практичним середовищем, який характеризується стійким вибором професійно-трудова діяльності, професійним самовизначенням, самоствердженням у професійному та/або соціальному плані, саморозвитком особистості» [7].

Можливість реалізувати себе через професію залежатиме від того, наскільки в осіб із РАС успішно сформовані готовність до праці та адекватного професійного самовизначення, навички поведінки у суспільстві та соціально-професійній адаптації на всіх етапах навчання та виховання, починаючи зі школи та закінчуючи виробничою практикою в умовах підприємства [4].

Для успішного включення випускників училищ, коледжів або вишів із РАС (високофункціональним аутизмом) у трудову діяльність необхідний їхній супровід на підприємстві як мінімум від місяця до трьох. Тому необхідно на випускному курсі для них створювати майстерню працевлаштування, яке на початковому етапі буде супроводжуватись асистентом [14].

Головна мета майстерні працевлаштування, що супроводжується асистентом, – не тільки нові

знання, ключові вміння та навички, а працевлаштування випускників на відкритому ринку праці.

Запропонована нами концепція (модель працевлаштування, що супроводжується асистентом) передбачає диференціацію рівнів сформованості професійно-трудова компетенцій осіб із РАС та підбір для кожного рівня окремого професійного маршруту зі складанням індивідуально-особистісних професійно-трудова маршрутичних карт на кожного здобувача (рисунок 1). Випускник із РАС (високофункціональним аутизмом), якщо він володіє необхідними професійними компетенціями самостійно влаштовується на роботу, або з допомогою працівника майстерні працевлаштування.

Алгоритм роботи з кандидатами на працевлаштування: з'ясувати потребу в робочих місцях у конкретних роботодавців; визначити специфіку вакантних професій безпосередньо на робочих місцях; розбити весь трудовий процес на конкретні трудові операції; визначити основні якості особистості та операційні вміння, необхідні для освоєння даного трудового процесу; розробити методику навчання, створити робочу програму курсу; навчити спеціальним робочим алгоритмам за даною професією випускника із РАС [5, с. 8].

За умови негативного досвіду самостійного працевлаштування випускник із РАС матиме можливість звернутися за допомогою до майстерні працевлаштування. Така можливість додасть впевненості випускнику та батькам, які його виховують. Вони розумітимуть, що завжди зможуть знову звернутися по допомогу до даної майстерні

та отримати працевлаштування з супроводом асистента.

З урахуванням психофізичних особливостей учнів заняття в майстерні працевлаштування будуть проходити у вигляді системи кейсів, кожен із яких спрямований на закріплення конкретного алгоритму дій / робочих операцій. Більшість програми носить практичний характер навчання, як найбільш доступний спосіб навчання осіб із РАС.

Мета програми – ознайомити учнів із професією збирача мікросхем, сформувані основні професійні та соціальні компетенції, необхідні щодо її освоєння.

Особистісні результати навчання (модуль для всіх професій): виховання відповідального ставлення до праці; розуміння ролі професії як основи успішності власного життя; усвідомлення необхідності діяти відповідно до запропонованих інструкцій; здатність до монотонної діяльності при виконанні найпростіших операцій створення цілого з частин; здатність до самоконтролю; готовність та здатність до самостійної та відповідальної діяльності; здатність до самооцінки своїх професійних дій [1].

Метапредметні результати навчання (модуль для всіх професій): володіння видами мовленнєвої діяльності: розумінням, говорінням; володіння мовленнєвими засобами – вміння точно розуміти інструкції та виконувати їх; застосування навичок співробітництва у процесі діяльності; оволодіння нормами соціально схвалюваної поведінки у різних ситуаціях міжособистісного

Рис. 1. Модель включеного працевлаштування випускників із РАС (високофункціональним аутизмом)

спілкування; готовність та здатність до самостійної професійної діяльності, включаючи вміння працювати відповідно до заданої інструкції; працювати під керівництвом та самостійно.

Предметні результати навчання: сформованість понять щодо посадових обов'язків; володіння комунікативними навичками на професійно необхідному рівні; сформованість основних операцій, що виробляються вручну; сформованість посидючості; сформованість контролю щодо своїх операцій; сформованість контролю за помилками та вміння їх виправляти; володіння інтеріоризацією, вмінням аналізувати дані інструкції та вибирати оптимальний варіант їх здійснення; сформованість соціально-побутових навичок; сформованість умінь орієнтуватися у часових рамках та здійснювати їх попередній розрахунок; сформованість елементарних математичних уявлень.

Велика увага приділяється розвитку навичок виконання послідовних основних трудових операцій на основі цілепокладання, планування, покрокового досягнення результату та контролю якості виконання за певним алгоритмом.

Навчання-стажування на підприємстві під час вивчення дисципліни проводиться з метою: систематизації та закріплення отриманих теоретичних знань та практичних умінь учнів; поглиблення та розширення практичних навичок; формування професійних умінь та навичок роботи зі збирання мікросхем; розвитку особистісних якостей учнів – дисциплінованості, самостійності, відповідальності та організованості.

Під час організації навчання-стажування акцентується увага учня на самостійному виконанні завдань.

Розробка програм побудована на основі модулів. Такі модулі, як особистісні результати та результати освоєння метапредметних зв'язків є єдиними для всіх професій працевлаштування.

Особливістю підготовки тих, хто буде навчатись за запропонованими нами

професійними програмами, є те, що на початку студенти випускних курсів із РАС (високофункціональні аутисти) проходять практичну підготовку у спеціально змодельованих умовах на базі свого вишу, наближених до реальних умов роботи, при цьому вже мають можливість заробляти, виконуючи замовлення для підприємства, з яким попередньо укладено угоду про те, що за умови нашої додаткової підготовки вони беруть випускника з РАС до себе на виробництво. За умови освоєння професійно-трудова компетенцій за допомогою реальних завдань-кейсів, випускники виходять на відкритий ринок праці підготовленими під запит роботодавця. Наприкінці навчання особи з РАС проходять 50 годин стажування на підприємстві у супроводі асистентів. І після виходу на відкритий

ринок випускники мають можливість приходити до своїх навчальних майстерень для спілкування з психологом / спеціальним психологом, педагогом-дефектологом, відвідувати майстер-класи та просто спілкуватись і відпочивати з друзями [1; 2; 7; 15].

У наступних наших наукових статтях ми представимо повну технологію включеного працевлаштування з висвітленням основних етапів від входження випускника з РАС у майстерню трудових компетенцій до самостійної роботи на відкритому ринку праці.

Висновки. У ході теоретичного аналізу літератури з тематики соціалізації осіб з ООП, а також аналізу різних досліджень, спрямованих на вирішення вищезазначеної проблеми, можна зробити висновок про те, що в більшості висвітлювалася соціалізація дітей або підлітків, а соціалізація та інтеграція у суспільство більш старших осіб з ООП залишається мало освяченою, практично невивченою є тема професійно-трудова соціалізації осіб із РАС. У літературі висвітлюються питання формування навчальної, соціально-побутової діяльності, освоєння комунікативних компетенцій і навіть заняття спортом осіб із РАС, тоді як процеси їхньої трудової адаптації та професійної соціалізації залишаються маловивченими, тому запропонована у статті методика є необхідним інструментом для працевлаштування та професійного самовизначення випускників коледжів та вишів із розладами аутистичного спектру (високофункціональних аутистів). Подальше дослідження буде спрямовано на апробацію даної методики з метою професійної соціалізації осіб із РАС та іншими порушеннями психофізичного розвитку, їх інтеграції у суспільство.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Авраменко О.О. Соціалізація особистості як соціально-педагогічна проблема. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Хмельницький* : Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Богдана Хмельницького, 2013. Вип. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_5_3 (дата звернення: 03.09.2019)
2. Алексєєнко Т.Ф., Басюк Т.П., Безпалько О.В. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за ред. І.Д. Зверєвої. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 336 с.
3. Алексєєнко Т.Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики : навч.-метод. посіб. Київ : Педагогічна думка, 2007. 152 с.
4. Бистрова Ю.О. Психолого-педагогічне забезпечення професійного самовизначення розумово відсталих підлітків. *Освіта на Луганщині: науково-методичний журнал*. 2010. № 2. С. 33–38.
5. Бистрова Ю.О., Синьов В.М. Діагностика індивідуально-психологічних рис особистості як початковий етап процесу професійно-трудова соціалізації учнів з особливими освітніми потребами. *Nowoczesna*

edukacja: flozofa, innowacja, doświadczenie. Nr1. Łódź : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki i Umiejętności, 2015. P. 120–129.

6. Бондар В.І. Підготовка учнів допоміжної школи до самостійної трудової діяльності. Київ : Радянська школа, 1987. 128 с.

7. Вержиховська О.М., Рудзевич І.Л. Теорія і методика виховання дітей в спеціальній школі : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет, 2016. 292 с.

8. Висоцька А.М. Організація позакласної виховної роботи в спеціальних навчальних закладах для дітей з розумовою відсталістю (5-10 класи) : метод. реком. Київ : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2012. 106 с.

9. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Аксиома, 2009. 308 с.

10. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні : постанова КМУ від 3 жовт. 2018 р. № 710-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-p/conv#n34> (дата звернення: 23.02.2021)

11. Островська К.О. Психологічні основи формування соціальних компетенцій дітей з аутистичними

порушеннями : дис. ... докт. психол. наук : 19.00.08. Київ, 2013. 464 с.

12. Синьов В.М. Основні тенденції модернізації підготовки корекційних педагогів в умовах реформування освітньої галузі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2017. №7 (51). С. 390–396.

13. Флярковська О. Формування соціальної компетентності у підлітковому віці. *Наукові записки Малої академії наук України*. 2021. № 2(18). С. 81–87. URL: <https://doi.org/10.51707/2618-0529-2020-18-08>

14. Drozd L.V., Bystrova Yu.O Features of communication of adolescents with intellectual disabilities in the interpersonal relations. Insight: the psychological dimensions of society: scientific journal. № 3. 2020. P. 123-133.

15. Utiosova, O. The characteristics of the main parameters and levels of mastering mathematical knowledge (concepts) by children with moderate and hard backwardness. *Актуальні питання корекційної освіти: зб. наук. праць Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту імені І. Огієнка. Педагогічні науки*. Вип. 13 / за ред. О.В. Гаврилова, В.М. Синьова. Кам'янець-Подільський. С. 281-292. URL: <https://aqce.com.ua/en/vipusk-13/utiosova-oi-the-characteristics-of-the-main-parameters-and-levels.html>